IX. NÁRODNÍ OBROZENÍ U NÁS

(od 70. let 18. stol. do konce 20. let 19. stol.)

Dobou národního obrození označujeme zhruba poslední čtvrtinu 18. stol. a první pol. 19. stol. Národní obrození je velké společenské hnutí, projevující se především národně osvobozeneckým bojem, národním a demokratickým uvědoměním lidových a měšťanských vrstev, z nichž vyrostl novodobý český národ, a snahou po hospodářském a kulturním osamostatnění.

Objektivní podmínky pro ně byly vytvořeny rozpadem feudalismu, k němuž nejdříve došlo v západní Evropě. S hospodářskými změnami souvisely i nové myšlenkové proudy, ve filosofii označované jako racionalismus a do praxe uváděné jako osvícenství, kdy moudře spravovaný stát je povýšen nad církev a v popředí zájmu se ocitá věda.

U nás bylo osvícenství nazváno josefinismem po svém vyznavači Josefu II., jehož reformy (1781) přinesly tolerančním patentem náboženskou svobodu a zrušením nevolnictví úlevy sociální. Vzdělání podpořil odnětím škol církvi a zakládáním vědeckých společností, jaká byla např. Královská česká společnost nauk r. 1774, jejíž dnešní pokračovatelkou je Československá akademie věd. Ke stínům josefinismu patří centralismus rušící poslední zbytky zemské samosprávy a germanizace přehlížející národní osobitost.

Zrušení nevolnictví umožnilo poddaným svobodně se stěhovat. Příliv venkovského obyvatelstva do poněmčených měst, hlavně do Prahy, zase napomohl vzniku českého měšťanstva, sestávajícího hlavně z řemeslníků, obchodníků a živnostníků. V soutěži se silnější německou buržoazií se buržoazie česká opírala o venkovský lid, protože zájmy obou vrstev si byly podobné. To vytvářelo demokratický charakter českého národního hnutí.

Jako rané obrození charakterizujeme období do konce 20. let 19. stol. V této době literatura podporuje vznik národního hnutí a usiluje o vytvoření národní kultury. Z vývojového hlediska jsou patrné dvě vývojové fáze:

1. FÁZE OBRANNÁ

období učeneckého zájmu spjaté s osvícenstvím
(od 70. let 18. stol. do poč. 19. stol.)

Snaha české buržoazie čelit buržoazii německé vedla k tomu, že se český jazyk stával nejzřetelnějším znakem národní pospolitosti. Tím velkého významu nabývala i česky psaná literatura. Rostoucí národní uvědomění se projevilo vznikem několika obran českého jazyka, především to bylo vydání proslulé Balbínovy Obrany tiskem r. 1775. Vedle obran se zvyšoval zájem o češtinu jako spisovný jazyk. Přitom se odsuzovaly snahy barokních puristů a navazovalo se na jazyk doby veleslavínské.

Hlavním činitelem jazykovědné práce byl Josef Dobrovský (1753 - 1829), který vystudoval v Praze bohosloví, ale pak kněžské povolání nevykonával, neboť se stal vychovatelem v rodině hraběte Nostice. Za studijními účely vykonal několik cest, např. do Švédska a do Ruska. Na možnosti česky psané literatury se díval dost skepticky, protože se domníval, že čeština už nezíská ztracené pozice jako jazyk vědy a náročné umělecké tvorby, ale na druhé straně podporoval českou tvorbu pro lid. Za tím účelem usiloval o ustálení jazykové normy, která byla v jeho době značně rozkolísaná. Proto německy napsal Podrobnou mluvnici češtiny (1809) a dvojdílný německo-český slovník. Podporoval i básnickou činnost tím, že vypracoval pravidla přízvučné prozódie. Jeho jazykovědné snahy vyvrcholily latinskou mluvnicí staroslověnštiny. Souběžně s jazykozpytem se zabýval i literární historií. V Dějinách českého jazyka a literatury (1792) dějiny literatury těsně spojil s dějinami jazyka a vypracoval periodizaci literárních dějin. Dobrovský je největší postavou osvícenské doby, zosobňující její kritičnost a nedůvěru k nedoloženým faktům. Položil základy novočeského spisovného jazyka a stal se zakladatelem slavistiky.

V této době byly významné i studie historické, protože přispívaly k posilování národního vědomí. Kritickou metodu v českém dějepisectví uplatnil zejména Gelasius Dobner (1719 - 1790) a František Martin Pelcl (1734 - 1801).

Zábavná literatura se vyvíjela v těsné souvislosti s lidovým čtenářstvem. Pro šíření českých knih mezi nejširší vrstvy bylo založeno nakladatelství Česká expedice Václava Matěje Krameria (1753 - 1808), známého i jako novináře, který od r. 1789 vydával Krameriusovy c.k. pražské poštovské noviny.

Velký vliv na utváření národního vědomí mělo české divadlo. Praha měla od r. 1738 stálé divadlo v Kotcích a od r. 1783 Stavovské (dnes Tylovo), kde se však česky hrálo jen výjimečně. Zájem o české hry vedl k založení české divadelní společnosti, která vybudovala r. 1786 Vlastenské divadlo, zvané Bouda (po třech letech však zbourané). Hlavním účastníkem v činnosti Boudy byl Václav Thám (1765 - 1816), překladatel her z němčiny, jejich upravovatel a tvůrce vlasteneckých historických dramat.

Poezie si kladla vyšší cíle než próza a divadlo. Almanach Básně v řeči vázané, sestavený Václavem Thámem r. 1785, chtěl dokumentovat básnické hodnoty starší poezie a ukázat, že česká tvorba je schopna pěstovat tehdy módní anakreontskou lyriku. Na původní tvorbu se soustředilo pět almanachů, vydaných v letech 1795 - 1814 Antonínem Jaroslavem Puchmajerem. Zde již vystupuje skutečná básnická družina spojená společným programem vlasteneckým i formálním (pěstování sylabotónického verše), takže lze mluvit o první novočeské básnické škole.

2. FÁZE OFENZÍVNÍ

období vlastenecké agitace
(od poč. 19. stol. do konce 20. let 19. stol.)

Generace, která vstoupila do literárního života po Dobrovském a jejíž činnost se rozvinula od konce prvního desetiletí 19. stol., má již ráz ofenzívní, protože usiluje o získání nových oblastí pro česky psanou literaturu. Neklade si již jen cíle jazykové, ale snaží se, aby se v českém jazyce rozvíjely všechny kulturní oblasti. Jednak šlo o to, aby se v českém jazyce pěstovala literatura vědecká, jednak o vytvoření umělecky náročné poezie.

Nové podmínky pro literární život byly dány objektivním společenským vývojem. Ve městech přibylo českého živlu a zvýšila se účast česky smýšlejících vzdělanců na kulturní tvorbě. Po napoleonských válkách se osvícenská filosofie dostává do pozadí a jako nový umělecký směr krystalizuje preromantismus. V této generaci jsou splněny tři důležité předpoklady literárního rozvoje:

2.1 VYPRACOVÁNÍ BÁSNICKÉHO A ODBORNÉHO JAZYKA,

který by stačil na nové funkce, jež nyní literatura dostávala. Bylo tedy hlavně zapotřebí rozšířit bohatství slovní zásoby pro vyjadřování nových pojmů a představ.

Zde měl zásadní význam Josef Jungmann (1773 - 1847). Vystudoval filosofii a práva a pak se stal učitelem na gymnáziu. Zabýval se činností překladatelskou, aby prakticky dokázal, že čeština je schopna vyjádřit nejnáročnější myšlenky světové literatury. Nejvíce zapůsobil překladem Miltonova eposu Ztracený ráj a Chateaubriandovy povídky Atala. Jeho překlady usilovaly o přesnost, a proto se musely vyrovnávat s nedostačující slovní zásobou tehdejší češtiny. Problém rozšiřování slovní zásoby řešil jednak oživováním zapomenutých staročeských slov, jednak přejímáním slov z jiných slovanských jazyků a jednak vytvářením novotvarů. Slovní poklad českého jazyka shrnul v pětidílném Slovníku česko-německém, který vyšel v letech 1834-1839. Dodnes je to nejlepší pramen pro poznání našeho jazyka v obrozenecké době. K dalším Jungmannovým odborným dílům patří Slovesnost, teorie literatury s připojenou čítankou, která tím, že uváděla příklady z české literatury od doby Husovy až po současnost, ukazovala prakticky bohatství české literární tvorby, a Historie literatury české, jež se opírala o Dějiny J. Dobrovského, ale jejímž jádrem byl navíc knihopis, soupis všech tehdy známých českých literárních památek od nejstarších dob až do současnosti.

2.2 POSILOVÁNÍ HISTORICKÉHO VĚDOMÍ,

kde byl hlavním tvůrcem František Palacký (1798 - 1876), který několik let působil jako šlechtický vychovatel a později byl jmenován zemským historiografem. Zasloužil se o vydávání Časopisu Společnosti vlastenského muzeum v Čechách a zúčastnil se založení Matice české, jejímž hlavním posláním bylo vydávání českých knih. Uplatnil se i v politickém životě. Chloubou naší historické vědy jsou jeho pětidílné Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě, vycházely německy od roku 1836 a česky od r. 1876. Obsáhly látku od nejstarších dob až do r. 1526. Jejich obecným rysem je podle něho zápas mezi německým a slovanským živlem, tj. v podstatě mezi feudálním a demokratickým principem. Vrcholné údobí českých dějin spatřoval v husitské době, protože to bylo období největšího vzepětí lidových sil za dobytí svobody společenské a svobody svědomí a český národ se jím dostal do čela světového vývoje.

Pavel Josef Šafařík (1795 - 1861) působil jako profesor na srbském gymnáziu, později v Praze jako soukromý učenec, redaktor a cenzor, ke konci života jako ředitel Univezitní knihovny. Ve slavistice byl důstojným nástupcem J. Dobrovského. Jeho životním dílem jsou Slovanské starožitnosti (1836 - 1837), zabývající se dějinami Slovanů od nejstarších dob do konce 10. stol. Základem jeho spisu je důkaz, že Slované jsou stejnými praobyvateli Evropy jako Řekové, Římané a Germáni. Tím čelil podceňování Slovanstva a jeho kultury.

2.3 FORMULOVÁNÍ A PROPAGOVÁNÍ SLOVANSKÉ MYŠLENKY V POEZII

bylo velkou oporou pro národní snahy. Dobovou touhu po veliké národní poezii na způsob ruských bylin nebo německé Písně o Nibelunzích naplnily Rukopis královédvorský a Rukopis zelenohorský, padělky, za jejichž původce jsou pokládáni Václav Hanka a Josef Linda. Měly však velký ohlas, protože zdánlivě uskutečnily představy vlastenecké společnosti o české minulosti. Spory o jejich pravost se vedly po celé 19. stol.

Ján Kollár (1793 - 1852) studoval v Jeně protestantskou teologii, po jejímž dostudování se stal kazatelem v Pešti. Koncem života byl jmenován profesorem na vídeňské univerzitě. V r. 1824 vydává své nejslavnější dílo Slávy dcera, sbírku znělek, vyjadřující ideu slovanské vzájemnosti.

(2)

NÁRODNÍ OBROZENÍ (doplňující poznámky)

NO (konec 18.-1.pol. 19.stol.) znamená :

1) kulturně-politické hnutí za národní osamostatnění ;
2) formování novodobého xeského národa.

Situace : vliv evrop. klasicismu a osvícenství --> josefinské reformy (rozpad feudalismu) --> NO.

Pocit malého národa pod urxujícím vlivem <u>německé</u> kultury (germanizace = poněmxování) --> snaha o osamostatnění, jehož prvním předpokladem vytvoření svébytné <u>národní kultury</u> (v podstatě oponující kultuře německé). K tomu třeba rozvoj komunikace mezi lidmi, tudíž především rozvoj <u>nár.jazyka a jím psané literatury</u>. Potíž ovšem v tom, že veškerá xesky psaná literatura té doby urxena lidu (v podobě úpadkové zábavné lidové xetby, šířené - spolu s novinami - nakladatelstvím <u>V.M.Krameria</u> Česká expedice); vlastenecká inteligence komunikuje jen německy a latinsky. Teprve thámovci a puchmajerovci(viz níže !) zaxínají tvořit xesky pro vzdělané vlastenecké publikum. /Obrozenci/buditelé : lidovýchovná práce/

NO rozdělujeme do dvou fází:

<u>1. fáze ("obranná", "uxenecká")</u> - pod urxujícím vlivem (klasic.a) osvícenství (1770-1805) :

Toto období lze považovat za přípravné : dříve než se zaxne rozvíjet národ.literatura, je třeba upevnit a systemizovat její "nástroj"-jazyk. Tudíž <u>rozvoj jazykovědy</u> - zejm. v osobě Jos.<u>Dobrovského</u>,jezuitského uxence, zakladatele novodobé xes.jazykovědy,<u>liter.historie</u> a <u>slavistiky</u> (=věda,zabývající se jazykem,liter.,příp. i historií a etnografií slovanských národů).

V poezii je klíxová tvorba ~~xxxx~~ 2 prvních novoxes.básnic.škol: tzv.

1/ <u>thámovců</u> - podle Václ.Tháma, redaktora almanachu Básně v řexi vázané (1785). //<u>Redaktor</u> pořádá/upravuje/sestavuje cizí texty do urxitého souboru ; <u>almanach</u>= roxenka xi sborník prací různých autorů.//

Zde odvrat od (barokně) náboženské tematiky k poezii <u>anakreonské</u> (=lehká "požitkářská" poezie,opěvující smyslové radovánky v duchu hesla "víno,ženy,zpěv").

2/ <u>puchmajerovců</u>, již v několika almanaších rozšířili repertoár ~~x xxxxxxx~~ xeské poezie o "vysoké" klasicistní žánry - epos a ódu.

Úloha divadla v NO!

<u>2.fáze ("ofenzívní", "agitaxní")</u> - pod urxujícím vlivem (pre)romantismu (1805-1850) :

Poxet vlasteneckých vzdělanců se zvyšuje. ~~Rxxxxxx~~ Kromě jazykovědy se rozvíjí již i další oblasti kulturního života (věda,poezie...). K tomu nutno : 1) kontakt s evropskou kulturou ;
2) rozšíření slovní zásoby<<(pro řadu skutexností chybí pojmenování !)

V obou směrech klíxový význam Jos.<u>Jungmanna</u> jako překladatele,jazykovědce (velký xesko-němec.slovník) a literárního vědce/historika.

Další osobnosti "jungmannovské" generace :

<u>Fr.Palacký</u> -historik,autor Dějin národu xeského(zjednodušující pojetí xes.dějin jako dějin zápasu xes.živlu s živlem německým ; nadhodnocení husitského hnutí). Spoluzakladatel významného vydavatelství Matice xeská. V politice zastánce tzv.<u>austroslavismu</u> (= existence slovan.národů v rámci habsbur.Rakouska-Uherska).

Pavel Jos.<u>Šafařík</u> - ve slavistice nástupce Dobrovského; autor Slovanských starožitností (zde přecenění historické úlohy Slovanů).

Jan <u>Kollár</u> - hlasatel myšlenky tzv. slovanské vzájemnosti, všeslovanství (=panslavismus),m.j. i ve <u>sbírce sonetů Slávy dcera</u> (kde Sláva= alegorická postava,~~xx~~ v níž zosobněno slovanství).

Padělaný <u>Rukopis královédvorský</u> (zkráceně RK) a <u>zelenohorský</u> (zkr.RZ) <-- snaha zaplnit mezeru po - v xeské literatuře chybějícím - hrdinském eposu a dodat národu sebevědomí líxením jeho slavné,hrdinské minulosti. (Spory o pravost Rukopisů se vedly ještě v našem století.)

Fr.Lad.<u>Čelakovský</u> - sběratel slovan.lidové slovesnosti (písní a přísloví). Lidová tvorba jej inspirovala k vlastní tvorbě umělé : tzv."ohlasy" (Ohlas písní ruských a O.p.xeských) - nápodoba lid.forem.

II. ČESKÁ LITERATURA 30. - 50. LET

1. OBECNÁ CHARAKTERISTIKA

Proti absolutismu se zdvíhal mocný odpor, který se projevoval různými revolucemi (např. r. 1830 především ve Francii a v Polsku) a novým literárním hnutím Mladé Evropy s heslem svobody individua a národů. V Rakousku udržoval absolutismus kancléř Metternich policejním a cenzurním režimem. Proti tomuto absolutismu bylo namířeno březnové revoluční hnutí r. 1848. ~~V červnu se pak v Praze sešel Slovanský sjezd; ten byl krvavě rozehnán vojskem. Později byla zrušena robota a cenzura.~~ Literární obrození dostalo pokračování v životě politickém. Vznikly **dvě strany: radikální**, která nenamítala nic proti použití revolučních prostředků k dosažení svobody (Sabina, Frič), a **liberální**, snažící se dosáhnout osvobození pomocí evoluce (Palacký, Havlíček). **Rok 1848** znamenal **vyvrcholení obrozeneckých snah** a současně rozlom v národní společnosti. ~~Český národ poprvé v novodobých dějinách vystoupil jako politický činitel na jeviště evropských dějin.~~ Po porážce revoluce však bachovský absolutismus zdusil rozvíjející se politické hnutí znovuzavedením cenzury a policejního režimu. Mnozí političtí a národní činitelé byli v žalářích nebo ve vyhnanství (Havlíček, Tyl, Sabina, Frič), mnozí se věnovali vědeckému bádání (Palacký, Šafařík)~~, jiní zemřeli (Kolár, Čelakovský, Tyl, Havlíček)~~.

~~Silný ohlas u nás mělo zvláště polské povstání a postoj k němu rozdělil českou veřejnost: starší generace v něm viděla zhroucení snu o slovanské vzájemnosti, kdežto mladá generace poznala, že je třeba bojovat politicky a spoléhat na vlastní síly.~~ Obrozenecké hnutí se v této době stalo záležitostí celonárodní. Pozvolna mizí učenecký ráz literatury a přední místo začíná zaujímat **literatura krásná**, jež chce odpovídat soudobým zájmům a potřebám národa. Pronikají do ní látky, kterých si do té doby čeští spisovatelé nevšímali, a objevují se nové slovesné formy. Proto také jazyk prochází velkými změnami. Nastává i **rozkvět časopisectví a novinářství**, což má významný podíl na národním, politickém a sociálním uvědomění a na zapojení do evropského kulturního hnutí. ~~Největší rozkvět žurnalistiky spadá do let 1846-1850.~~ Přechodné uvolnění cenzury a policejního dozoru vneslo do české literatury revoluční myšlenky a politicky probudilo národ. Za bachovského absolutismu literatura pod cenzurním tlakem opět živořila. Jedinými kulturními událostmi 50. let bylo vydání Erbenovy **Kytice**, **Babičky** B. Němcové a almanachu **Máj**.

2. ROZDĚLENÍ

[redacted]

(VLASTENECKÉ

[redacted]1. DRAMA A PRÓZA

Ve 20. letech píše komedie VÁCLAV KLIMENT KLICPERA (1792-1859), např. **Divotvorný klobouk**, **Rohovín Čtverrohý**, **Každý něco pro vlast** (kde současníkům nastavuje komické zrcadlo).

Od 30. let se objevuje snaha stmelit národní život. Tuto tendenci svým životem i dílem představuje nejlépe JOSEF KAJETÁN TYL (1808-1856).

Život: Narodil se v Kutné Hoře. V mládí se v něm probudila láska k divadlu, a proto nedokončil studia filosofie a odešel s kočovnou divadelní společností. Po ~~dvou~~ letech ~~se zklamán vrátil a vstoupil do služeb vojenské správy. Věnoval se však hlavně divadlu a spisovatelské činnosti.~~ Na vedlejší scéně Stavovského divadla řídil česká představení. Působil i jako novinář, ~~a to především v letech 1848-49.~~ Po porážce revoluce byl vypovězen z Prahy, takže se opět vrátil ke kočovné společnosti. V hmotné bídě a s podlomeným zdravím v Plzni zemřel.

Tvorba:

a) Nejcennější složkou Tylovy umělecké tvorby jsou **dramata**. V duchu svého úsilí o širokou a jednolitou národní základnu věřil, že přesvědčováním a výchovou je možno získat bohaté měšťanstvo. V hrách ze **současného** života však obrací pozornost i k problémům sociálním, jako např. v **Paličově dceři** (1846). **Historické** hry **Jan Hus** (1848) a **Kutnohorští havíři** (1848) jsou přímým ohlasem událostí z let 1844-48. Nejživější částí jeho dramatické tvorby jsou **dramatické báchorky**, z nichž nejproslulejší je **Strakonický dudák** (1847), lidová hra se zpěvy.

b) Kromě dramat psal Tyl **historické povídky** z české minulosti, ~~např. Rozina Ruthardová (1839) nebo Dekret kutnohorský (1841),~~ a **povídky společenské** se současnou problematikou a náměty vlasteneckými~~, ze života umělců, chudých. Polemikou s romantismem je Rozervanec (1840), málo zdařilá novela Poslední Čech (1844) dala podnět k ostré kritice Havlíčkovi~~.

c) V dějinách **novinářství** zaujímá důležité místo jako redaktor časopisu **Květy**, který se pod jeho vedením stal předním literárním orgánem své doby~~, populárně naučného Vlastimila a lidovýchovného Pražského posla.~~

Význam: Tyl byl především divadelním buditelem, zakladatelem realistické tradice našeho dramatu a povídky a dobrým novinářem pro lid. Ostrá kritika máchovského pesimismu, "rozervanectví".

[redacted]2. POEZIE

Z tradice F. L. Čelakovského vyrůstá KAREL JAROMÍR ERBEN (1811 - 1870).

Život: ~~Pocházel z podkrkonošské řemeslnické a písmácké rodiny.~~ Vystudoval práva. V době studií se seznámil s Palackým, s nímž pak po celý život spolupracoval. Po venkovských archívech sbíral látku k historii českých rodů a přitom také lidové písně a pohádky. Nakonec se stal archivářem města Prahy.

Tvorba:

a) První část jeho činnosti je **vědecká**; zabýval se hlavně literárními a politickými dějinami a národopisem. Vydal řadu památek staršího českého písemnictví, zejména českých spisů Mistra Jana Husa.

b) Dále se zabýval **sběratelstvím** a coby národopisec se snažil rekonstruovat původní podobu lidové slovesnosti jako souboru hodnot svědčících o charakteru národa. Výsledkem této práce jsou především **Prostonárodní české písně a říkadla** (1864), **Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských** (1869) a nedokončený soubor českých pohádek.

c) **Původní** Erbenovou **tvorbou** je básnická sbírka **Kytice** (Kytice pověstí národních, 1853). ~~Nejde v ní o poezii ohlasovou.~~ Z lidové tradice čerpal básník především představu o mytickém myšlení lidí dávných dob, jejich víře v neměnný nadosobní řád vládnoucí v přírodě i lidské pospolitosti, v osudovou nutnost, s níž je trestána každá vina. Tuto v podstatě pohanskou složku mýtu však doplňoval křesťanským přesvědčením o moci lásky, pokání a odpuštění.

Význam: Jako básník a národopisec vytvořil Erben velkolepý obraz života a kultury Slovanů. Pohádky, které sebral, se staly trvalou hodnotou všech dalších generací. Jeho Kytice je mistrovské dílo, které později inspirovalo básníky i výtvarníky a hudebníky.

[redacted]

Ve 30. letech začínají sílit v Čechách romantické tendence - jako projev nevyřešených společenských rozporů i protest osamělého jedince, který se bouří proti prostředí a nesvobodnému životu. Tomuto cítění dal výraz KAREL HYNEK MÁCHA (1810-1836).

Život: Narodil se v Praze v chudé rodině. Vystudoval práva, [redacted] rád cestoval, byl pěšky dokonce až v Itálii. Z veřejných událostí na něj silně zapůsobilo polské povstání. [redacted] Tragická smrt (v 26 letech).

Tvorba:

a) Své **básně** začíná psát zprvu německy, avšak brzy přechází k poezii české. Objevuje se v ní vliv starších baladických látek, náměty z české minulosti, ohlasy lidových písní, vlastenecká témata. Později se do jeho lyriky promítá protiklad snu a skutečnosti, osamění, nespokojenost s dobou. Vrcholné Máchovo dílo představuje **Máj** (1836), lyrickoepická skladba vydaná několik měsíců před jeho smrtí. Soudobou kritikou však byla přijata velmi nepříznivě; teprve následující generace se k ní přihlásila jako k programu.

b) Mácha po sobě zanechal i **díla prozaická** a zlomky děl **dramatických**. S oblibou zpracovával látky historické: pomýšlel na románovou skladbu **Kat** o 4 dílech, nazvaných podle hradů, kde se měl děj odehrávat; uskutečnil jen 1. část **Křivoklad** (1834, s postavou Václava IV.). Román **Cikáni** (1835) líčí život společenských vyděděnců. Divoká krajina jeho toulek po Čechách tvoří scenérii

básnických próz **Pouť krkonošská** (1834) nebo **Večer na Bezdězu** (1834). ~~Povídka Marinka (1834) je vybudována na kontrastu hlavní hrdinky, krásné umírající dívky, a chudé pražské čtvrti Na Františku.~~

Význam: Mácha svou niterností zahajuje nové období české literatury a přibližuje ji evropské úrovni. Jednotlivé žánry poměrně obsáhlého díla se u něho navzájem prostupují, jak je to v romantismu obvyklé. Máchova tvorba se vyznačuje smyslem pro zvukovou stránku a bohatou metaforiku. **Máj platí za základní dílo moderní české poezie.**

NA POMEZÍ ROMANTISMU A

3. [redacted] REALISMU

a)

[redacted] SATIRA

40. a 50. léta 19. stol. jsou ve znamení bohatého rozvoje literatury, která si kladla za cíl předložit umělecký obraz národního života jako cestu k pochopení morální situace národní společnosti. Nejvýznamnějším přestavitelem kritického a satirického přístupu k soudobým společenským hodnotám byl **KAREL HAVLÍČEK BOROVSKÝ** (1821-1856).

Život: ~~Narodil se v Borové u Přibyslavi. V Praze~~ Vstoupil do kněžského semináře, ale rozčarován odešel. V letech 1843-44 působil jako vychovatel v Rusku, kde poznal carský absolutismus. Po návratu se stal redaktorem. Byl zvolen do říšského sněmu. Za ostrou kritiku rakouské vlády byl v letech 1851-55 vypovězen do Tyrolska, ve vlasti pak po návratu umírá.

Tvorba:

a) Významná byla jeho **činnost žurnalistická**, spojená hlavně s ~~[illegible] Pražskými novinami,~~ **Národními novinami**. ~~[illegible] 1848 [illegible]~~ Zásadní programové články shrnul v soubor Duch Národních novin. ~~Ve Slovanu, vydávaném po porážce revoluce (r. 1848) v Kutné Hoře, se obrátil [illegible]~~ V politice byl liberálem, žádajícím vyhlášení konstituce (ústavy) a austroslavismus (přeměnu Rakouska ve spolek samosprávných národů).

b) Stal se tvůrcem **politické satiry**: psal jednak epigramy ~~([illegible])~~ a politické parodie národních písní, jimiž útočil na církev, policii a státní moc, jednak tři satirické básnické skladby, které jsou vrcholem jeho tvorby: sarkastickou parafrázi staré pohádky o panovníku s oslíma ušima **Král Lávra** (1854), ironickou „reportáž" o svém zatčení a deportaci do Brixenu **Tyrolské elegie** (1852) a ostrou satiru na církevní a státní instituce **Křest svatého Vladimíra** (nedokončeno). Za Havlíčkova života nemohly vyjít, všechny byly otištěny až po jeho smrti.

~~c) Pozorovatelské nadání a pronikavý úsudek projevil v Obrazech z Rus (1843-46). [illegible] názory formuloval v Kapitole o kritice~~. Také překládal; kritik.

Význam: Havlíček vytvořil typ české satiry plné jazykové a situační komiky, používající hyperboly, ironie, parodie. Byl mistrem epigramu a tvůrcem politického novinářství.

b)

[redacted] VENKOVSKÁ PRÓZA

Havlíčkovi na rakev položila trnovou korunu **BOŽENA NĚMCOVÁ** (1820-1862), která ve svém díle zachytila především život českého venkova.

Život: Narodila se v poloněmecké rodině Panklových ve Vídni, v Ratibořicích u České Skalice prožila dětství. Brzy se provdala za úředníka ~~finanční stráže~~, s nímž vystřídala mnohá místa jeho působení. Významný pro ni byl pobyt na Chodsku a na Slovensku, kde poznávala lid, jeho pohádky a báchorky. Předčasně zemřela vyčerpána bídou a strádáním.

Tvorba:

a) Nejprve sbírala a vydala **Národní báchorky a pověsti** (1845-46), které si stylisticky a věcně upravovala, později **Slovenské pohádky a pověsti** (1857-58), v nichž se více přidržovala původního lidového podání.

b) Od národopisných studií se postupně dostávala k **vesnickým povídkám**. ~~Jsou to povídky, zobrazující kladného hrdinu, jako např. Divá Bára (1856), Dobrý člověk (1858), Pan učitel (1860). Povídkou Chyže pod horami (1858) se přihlásila k nastupující mladé generaci v almanachu Máj.~~ Vrchol její tvorby představuje **Babička** (1855) s podtitulem Obrazy z venkovského života, jejímž hlavním zdrojem byly vzpomínky na dětství. V pozdějších rozsáhlejších povídkách se B. Němcová snažila o širší záběry života, hlavně v **Pohorské vesnici** (1856), ~~která se odehrává v Ratibořicích, na Domažlicku a na Slovensku,~~ a **V zámku a v podzámčí** (1856), kde konfrontuje život zbohatlíků s životem chudiny.

Význam: Němcová byla první povídkářka českých a slovenských hor. ~~Zprvu~~ Romantické náměty, ~~[illegible]~~ později ~~romantismu ubývalo,~~ sílil smysl pro ~~[illegible]~~ (realistický detail) a ozývala se sociální tendence.

Vladimír Neff

KAPITOLA PRVNÍ STUDENTSKÁ LÉTA MARTINA NEDOBYLA

(1)

Trvalému pocitu křivdy nepřivykne nikdo, ani národ, ani město, ani člověk jednotlivý. Nepřivykne, nesmíří se, pouze oslábne ve svém hněvu, zmaličtí a zkysne, zmlkne a zesmutní, přihrbí se a zmarní.

Malé a zkyslé, přihrbené a smutné, zamlklé a zmarnělé bylo město Praha v době mládí našich praotců. Město české, ale ovládané německým erárem, korunované královským hradem, v němž sídlili už jen králové sesazení, sevřené hradbami, proti nimž nikdo neútočil, prolezlé špicly, již neměli koho špiclovat, protože nikdo si už netroufal mluvit, jak cítil, město vyvržené z proudu dějin, ostalé v snovém, nesmyslném středověku: taková byla Praha padesátých let minulého věku, jimiž zahajujeme své dlouhé vyprávění, město provinční, pokořené, propadlé do bezvýznamnosti, město ukřivděné.

Tvary lidských nosů někdy vyjadřují či aspoň předstírají pýchu a hrdou vůli, někdy všetečnost, někdy zaostalost a tupost, někdy rozmarnost, někdy plačtivost; bývají nosy výbojné, zarputilé, koketní, kruté, veselé, drzé, bývají nosy krásně klenuté, vyhrnuté, rozpláclé, hrotité — u Martina nic takového: měl nos na pravém místě, nevelký, nemalý, nos zdravý a dobře sloužící účelu, ale nic víc. Chlapecké postavy bývají roztomilé, pružné a lehké, ohebné jako strůmek, stvořené pro rychlý běh, skok a hru, sošně blízké ideji krásy a dokonalosti, protože dosud neznetvořené tisícerým ochromujícím vlivem života; postava Martinova, ač ne hrbatá, ne břichatá, ne tlustá, ne hubená, podobala se soše tak málo, jako kůl se podobá antickému sloupu. Hlavu měl vzadu zploštělou, ale ne tolik, aby to budilo podiv nebo smích, a jaké měl oči, to nikdo nevěděl, protože nikdo se o to nezajímal — byly asi šedohnědé nebo hnědožluté, dojista ne modré, ani černé, oči tedy, jaké má naprostá většina lidí tohoto světadílu; a právě takové byly vlasy, ne plavé, ne tmavé, spíš do hněda a popelava, chlapecky hřebíkaté, prostě obyčejné. Tolik o nepoutavém, ale také neodpuzujícím tělesném zjevu našeho hrdiny.

Ve škole v abecedním seznamu třídy byl šestnáctý z dvaatřiceti chlapců, co do prospěchu sedmnáctý, osmnáctý, někdy i patnáctý; když v pozdějších ročnících ubylo žáků, býval dvanáctý nebo třináctý z šestadvaceti. Pro svůj naprostý nedostatek geniality, pro svou vzornou průměrnost byl u svých učitelů velmi oblíben. Jeho pečlivě vypracované úlohy nebyly nikdy bez chyby, nikdy nebyly bez té radostné hrubky, kterou je nutno tučně zatrhnout a podtrhnout a která snižuje známku na zdravý střední stupeň, nikdy nebyly bez toho lidského selhání, jež v učiteli budí pocit důležitosti a svrchovanosti, neboť žák mu tu dává dojemně najevo, že i když se snaží sebevíc, je mu stále třeba pomoci a vedení. Tupost odpuzuje, nadměrná bystrost znepokojuje, Martin, ani bystrý, ani tupý, uspokojoval.

JAN PEISKER

V OPAŘANECH u Bechyně věštili r. 1851 panskému fořtovi trojčata. Přišla jen třetina s obromnou palicí za tři. Žasla zkušená bába: Takovou hlavu vidím dnes ponejprv. Odsekl felčar: Není to hlava, je to vodnice, mozku tam není, nedočká zítřka. Náno, spěš do špajzu, přines největší sklenici, kde byly okůrky; bude to pro pana krajského fysika vítaný preparát do špiritusu. Pro tuto hlášenou nestvůru přijel si z Tábora fysikus sám, shledal ji však naživu, právě ji ve víně koupali na posilněnou. Nešťastná paní, vece matičce, máte to blbečka, na sebe metlu; zraky má zkalené, budete ho vodit na provázku.

Co mi na zraku scházelo, nahradil hmat. Hmatem jsem poznával souvztažnost předmětů, pak i příčinnost jevů, kausální nexus, naň jsem byl vášnivě přímo posedlý: proč včera slunko svítilo, proč dneska nesvítí? Takové otázky matičku šlehaly, ježto nemohla vysvětlovat. Ona to dobře ví - myslel jsem - nechce však pověděti. Proč??. - Matička zoufala.

(....)

Jacques Prévert

FRANCOUZSKÁ KOMPOZICE

Jako mladík byl Napoleon velmi hubený
a důstojníkem dělostřelectva
později se stal císařem
tu přibral na váze a hojně na území
a v den kdy zemřel měl ještě
břicho
ale stal se menším.

Erich Fried

Přizpůsobení

Včera jsem se začal
učit mluvit
Dnes se učím mlčet
Zítra se přestanu
učit

KONRAD LORENZ O SOBĚ

„Mnoho se psalo o vaší cestě k přírodovědě. Jak byste vy sám popsal okolnosti, které vás přivedly k tomuto oboru?"

Moje první životní etapa byl myom. Opravdu, byl jsem považován za myom. Moje maminka už nebyla nejmladší. Měla za sebou čtyřicítku, a i když jsem rozhodně nebyl nechtěné dítě, spíše vytoužené, byl jsem pro své rodiče překvapení, kterému se zprvu zdráhali uvěřit. Můj otec byl lékař, ortopéd, a proto si dělal o dítě větší starosti než normální otcové. Poslal maminku ke slavnému porodníkovi císařského domu, doktoru Chrobakovi, který právě vyslovil podezření na myom. V naší rodině se tato událost vyprávěla jako anekdota. Když se totiž maminka dostavila na další návštěvu, tentokrát se správnou diagnózou, komentoval to prý slavný Chrobak slovy: „Inu, milostivá paní, kdo by byl na něco takového pomyslel!" Pohotová odpověď mé matky zněla: „Tak slavného porodníka by to snad mohlo napadnout..."

Otec ale stejně dlouho neměl klid. Trápily ho pochybnosti, zda dítě tak relativně starých rodičů bude plnohodnotné. Nu ale dostal jsem Kantovu „stolici" v Královci a taky Nobelovu cenu, takže jeho obavy snad byly zbytečné a všechno je v pořádku.

Když jsem přišel na svět, bylo mému bratrovi už 18 let. K rodinným památkám patří fotografie pořízená při oslavě mých ročních narozenin. Jsem zachycen, jak stojím na stole - právě jsem se to naučil - a vedle stolu stojí můj bratr Adolf v uniformě jednoročního důstojnického čekatele. Říkali jsme té fotografii Dva jednoročáci.

Řekl bych, že můj život byl ovlivněn mnoha šťastnými náhodami. Za velké štěstí pokládám, že jsem vyrůstal na venkově, v domě s velikou zahradou, jako dítě tolerantních rodičů, kteří mi dovolili hodně věcí. Velmi záhy se moje životní dráha zkřížila s životní dráhou zvířat.

Všichni víme, že děti si rády na něco hrají. Dělají kachnu, zajíce nebo řídí vlak. Moje první hra byla na sovu. Sovu jsem si vybral, protože nemusela chodit večer spát. Ještě dnes se říká velkému ořechu před naším domem soví strom. Právě na něm jsem si hrával na sovu. Na mladší ořechy se dá dobře šplhat, mají příhodně rostlé větve. Přední část kmene patřila mně a zadní, na kterou se hůř šplhalo, mé budoucí ženě. Byla starší a uměla líp šplhat než já.

Tak tedy můj první ideál byla sova. Potom jsem se naučil plavat a přibližně ve stejné době jsem se dostal do styku s vodou ještě jinak. Stal jsem se totiž majitelem mloka, který přivedl na svět potomky - a to byla moje první laboratorní zvířata. Sova v mých očích ztratila cenu, protože neuměla plavat, a právě když jsem to zjistil, dostala se mi do rukou kniha Selmy Lagerlöfové o cestě malého Nilse Holgerssona s divokými husami. Byl to pro mě obrovský čtenářský zážitek, který jsem sdílel - jak jsem později zjistil - se svým přítelem Karlem Popperem. Vyprávěl o tom v jednom televizním pořadu. „Jenomže já," podotkl tehdy, „jsem se zamiloval do Selmy Lagerlöfové a Konrad Lorenz do divokých hus."

Já jsem se chtěl stát divokou husou. Hrál jsem si na husu a na kachnu, a protože dítě nedělá velký rozdíl mezi být a mít, chtěl jsem mít husu doma. Moje maminka to ale nedovolila, neboť husa nadělá v zahradě velkou škodu. Musel jsem se tedy spokojit s housaty, která patřila k domácí drůbeži. Otec byl tehdy proti tomu. Nezdálo se mu vhodné, aby si pětileté dítě hrálo se zvířetem jako hračkou, když bylo určeno pro domácí kuchyni.

Moje chůva se jmenovala Rézi Führingerová. Pocházela z Dolních Rakous, kde její rodiče měli velkou usedlost. Bohatí sedláci posílali dívky do Vídně, aby se tu připravily na vychovatelskou dráhu. Naše Rézi měla šťastnou ruku při chovu zvířat. Díky její péči se mi podařilo odchovat mladé mloky. Rozhodně si nemyslím, že bych měl chovatelské úspěchy bez její zásluhy.

Určitý čas jsem pečoval také o kachní mládě. Velice dobře si ještě dnes pamatuji provinilý pocit, když jsem si uvědomil, že káčátko pláče. Volalo *pí-pí-pí*. Bylo mi teprve pět let, ale znal jsem už vodící hlas kachny domácí, a tak jsem ho (....)

***Píseň psů* (Sándor Petöfi)**

Burácí vichřice
pod mračnou oblohou,
blíženci zimy – déšť
a sníh se valí mhou.

Co je nám po tom? My
v kuchyni máme kout,
kde dovolil nám pán
pokorně ulehnout.

I jídla máme dost –
když ukojil pán hlad,
smíme si zbylou kost
pod stolem ohryzat.

Bič, pravda, po hřbetě
nám časem tančí dost
a bolí – ale což:
zahojí se psí kost!

A když ho přejde hněv,
zas přivolá nás sem
a šťastni lížeme
mu nohy pod stolem.

***Píseň vlků* (Sándor Petöfi)**

Burácí vichřice
pod mračnou oblohou,
blíženci zimy – déšť
a sníh se valí mhou.

Holá je pustina,
kde máme nuzný byt;
ani keř nenajdem,
kam se lze uchýlit.

Zde vůkol ostrý mráz
a v břiše kručí hlad –
ten dvojí nepřítel
nás všude musí štvát.

A blízko třetí je:
zbraně tam na saních!
A naše rudá krev
již skrápí bílý sníh.

Mrznem a máme hlad,
bok náš je prostřelen
a bídu snášíme,
však každý svoboden!